

Особливості захисту честі,

гідності та ділової репутації фізичних та юридичних осіб в порядку окремого провадження

М. М. Ясинок

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри «Правосуддя» Сумського національного аграрного університету

У статті розглядаються проблемні питання щодо захисту честі, гідності та ділової репутації як фізичних, так і юридичних осіб в порядку окремого провадження.

Ключові слова: честь, гідність, ділова репутація, розповсюдження відомостей, ганебні відомості, неправдива інформація.

В статье рассматриваются проблемные вопросы в отношении защиты чести, достоинства и деловой репутации, как физических, так и юридических лиц в порядке отдельного производства.

Ключевые слова: честь, достоинство, деловая репутация, распространение сведений, оскорбительные сведения, неправдивая информация.

The article deals with issues concerning protection of honor, dignity and reputation of both individuals and legal entities in order separate proceedings.

Keywords: honor, dignity, reputation, distribution of information, shameful information, false information.

Свобода вираження поглядів та свобода розповсюдження інформації є суттєвим чинником сучасного демократичного суспільства, що розглядається як одна з умов для прогресу і розвитку кожної людини. Це стосується не лише інформації, яка є позитивною для суспільства, а й тої негативної інформації, з якою час від часу мають справу фізичні та юридичні особи. Таким чином плюралізм думок і формує демократію в суспільстві. Водночас це не означає, що суспільство позитивно сприймає поширення негативної інформації, ким би вона не поширювалась і відносно кого б це не робилося. Найчастіше негативна інформація тим чи іншим чином розповсюджується фізичними особами і стосується більше приватного життя особи, її стосунків, професійних якостей тощо. При цьому такий колективний переказ часто спотворює дійсну інформацію, яка стає не лише розширеною, а й змістовно іншою. Отже, кожна інформація не є самоплинною категорією, тому, свідомо чи не свідомо, кожна людина, переказуючи одні й ті ж обставини, не робить їх з фотографічною точністю. Це означає, що кожного разу інформація отримує все нову й нову інформаційну енергію. Вказаному питанню можна було і не надавати великого значення, якби сьогодні інформаційні війни не перетворилися в потужну зброю, що без жодного пострілу знищує уряди, призводить особу до політичного чи економічного краху. Саме інформація робить людину знаменитою і водночас руйнує сім'ї, доводячи особу до самогубства.

Тобто перед суспільством гостро стоїть проблема щодо збереження і захисту інформації, з одного боку, а, з другого, ще гостріше назріла проблема щодо оперативного захисту від поширення неправдивої інформації і особливо такої, яка принижує честь, гідність та ділову репу-

тацію фізичної та юридичної осіб. На сьогодні суспільство досягло такого розвитку, коли збереження і захист державної, політичної, військової, банківської, економічної інформації, інформації, яка безпосередньо стосується особистості, її приватного життя, вже не є проблемою окремої людини, це проблема всього світу, а, отже, – глобальна проблема.

Якщо збереження інформації – державної, військової чи фінансової досягається різними ступенями грифів таємності, і це, по суті, вже історична категорія [1, 67], то захист від уже розповсюдженої негативної інформації сьогодні є проблемою номер один у всіх державах, і в Україні також. Складність такої проблеми полягає в тому, що інформація, яка принижує честь і гідність особи, як правило, розповсюджується водночас по декількох інформаційних каналах: Інтернет, засоби масової інформації, людське спілкування тощо. На рівні письмових ЗМІ інформація, яка подається до друку, всетаки перевіряється, і автори її, як правило, відомі. А це дає змогу при необхідності звернутися до суду з позовом про захист честі і гідності, як до газети чи журналу, так і окремого автора. Але інформація в Інтернеті розповсюджується миттєво без ніяких на те перевірок. Це ж стосується і усних пересудів, які не лише ображають особу, а й, буває, принижують її честь та гідність, спотворюючи при цьому ділові якості особи. Тому захист честі і гідності та ділової репутації як фізичної, так і юридичної особи, є доволі складним завданням, бо воно полягає не лише у віднайденні справжнього «автора», що дуже складно зробити, особливо в умовах Інтернету, а й оперативно-спростування такої інформації. Отже, перед юристами стоїть нелегке завдання, що полягає в тому, як віднайти такий уніфікований процесуальний механізм, який би дав можливість своєчасно

й оперативно захиститися від розповсюдження неправдивої інформації, не вдаючись до розшуків авторів, які розповсюджують таку інформацію. При цьому такі судові рішення могли б стати тим уніфікованим документом, який спростовував би всі подальші можливості щодо розповсюдження такої інформації в інших ЗМІ чи в усній формі.

Питанням захисту честі, гідності та ділової репутації, як фізичних, так і юридичних осіб, були присвячені наукові праці Г. Ф. Шершеневича [2], В. Селіванова [3], П. Лютикова [4], але вони розглядалися під кутом їх розгляду в порядку позовного провадження.

Метою ж цієї статті є дослідження особливостей щодо можливого розгляду цивільних справ в порядку окремого провадження про захист честі, гідності та ділової репутації як фізичних, так і юридичних осіб.

Уперше питання захисту честі і гідності отримало своє законодавче закріплення в ст. 70 Основ Цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік, яке було прийняте 8 грудня 1961 р. (далі – Основи). Відповідно до цієї норми, громадянин або організація мали право вимагати по суду спростовування відомостей, що ганьблять їх честь і гідність. Разом з тим, це мало місце тоді, коли особа, яка розповсюдила такі відомості, не докаже, що вони відповідають дійсності. Якщо відомості, які ганьблять честь і гідність громадянина або організації, розповсюджені в засобах масової інформації і не відповідають дійсності, вони повинні бути спростовані також в пресі. Якщо ж такі факти містяться в документі, який видано організацією, такий документ підлягає заміні [5, 199]. Цивільний кодекс Української РСР (далі – ЦК УРСР), який було прийнято в 1963 р. фактично продублював зміст ст. 7 Основ, де особі надавалась мож-

ливість в судовому порядку захистити свою честь і гідність.

Таким чином, не дивлячись на те, що як Основи, так і ЦК УРСР вперше закріпили можливість звернення особи до суду в разі посягань на її честь і гідність, у них не ставились питання щодо захисту особи, а лише питання щодо спростування відомостей. Тобто законодавець давав можливість встановлення лише певного факту. Спростовування ж відомостей на основі судового рішення було правовою вказівкою суду про те, що ті чи інші відомості не відповідають дійсності, і є такими, що порочать честь і гідність особи. А правовий захист особи пов'язується не лише з встановленням певного факту, який має юридичне значення, а й наявністю можливостей до відшкодування, як матеріальної, так і моральної (нематеріальної) шкоди. Науково-практичний коментар ЦК УРСР того часу зазнав змін, потерпілому надається можливість захистити свою честь і гідність шляхом заявлення цивільного позову до суду [6,14].

Таким чином, вже в той час на науковому рівні прийшло розуміння того, що честь і гідність особи можливо захистити в суді, а не лише спростувати ті чи інші відомості, які принижують честь і гідність особи.

Аналізуючи судову практику з цього питання, Пленум Верховного Суду СРСР 17 грудня 1971 р. прийняв постанову №11 «Про застосування в судовій практиці ст. 7 Основ цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік про захист честі і гідності громадян і організацій» (далі – Постанова), в якій вперше визначалося поняття розповсюдження відомостей, які ганьблять особу, давалося поняття ганьби честі і гідності людини. Так, у Постанові вказувалося, що під розповсюдженням відомостей, які ганьблять честь і гідність громадянина чи організації необхідно розуміти опубліку-

вання такої інформації в пресі чи повідомлення в іншій, в тому числі й усній формі, невстановленому колу осіб, декільком особам чи хоча б одній особі. Ганебними є такі відомості, які принижують честь і гідність громадянина чи організації в суспільній думці, чи думці окремих громадян, з точки зору дотримання законів, правил соціального буття та принципів комуністичної моралі.

В якості відповідача, якщо відомості такого характеру було опубліковано в пресі, притягується автор та орган преси. Коли ж такі відомості опубліковано під умовним іменем чи без зазначення імені автора, чи його ім'я редакцією, виданням не названо, відповідачем по справі є орган преси – юридична особа [7, 130]. Таким чином, як законодавець, так і судова практика, передбачили розгляд справ про захист честі і гідності фізичних та юридичних осіб лише в порядку позовного провадження.

Така практика передбачала обов'язкове встановлення особи відповідача, який вважався автором розповсюдження неправдивої інформації про іншу особу, яка за своїм змістом ганьбить честь і гідність такої особи, незалежно від того, є така особа фізичною чи юридичною. Якщо редакція чи видавництво не називає таку особу, чи публікація вийшла під псевдонімом, то відповідачем у такій справі є орган преси чи видання, які є юридичними особами. Разом з тим, ні законодавець, ні судова практика того часу не давали відповіді на питання: яким же чином повинна діяти особа в разі розповсюдження про неї неправдивих відомостей невстановленою особою, якщо такі відомості ганьблять її честь і гідність?

Прийнята в 1996 р. Конституція України визнала честь і гідність кожної людини соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України). На базі цього конституційного принципу та норм ст. 7 ЦК УРСР

було сформовано право людини щодо поваги до її честі і гідності в новому Цивільному Кодексі України (далі – ЦК України), який прийнято в 2003 р. Так, у ч. 1 ст. 297 ЦК України зазначається, що кожен має право на повагу до його гідності та честі. «Такі права є недоторканими», стверджує частина друга цієї норми. В разі ж порушення такого права «фізична особа має право звернутися до суду з позовом про захист її гідності та честі» (ч. 3 ст. 297 ЦК України). Таким чином, новий ЦК України обрав за основу такі ж процедурні можливості для захисту честі і гідності особи, які мали місце в ЦК УРСР. За загальним правилом, справи цієї категорії повинні розглядатися лише в позовному провадженні, але для цього повинен бути встановлений відповідач, як зазначив Пленум Верховного Суду України в своїй Постанові №1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27 лютого 2009 р., відповідачами у справі про захист гідності, честі чи ділової репутації є фізична або юридична особа, яка поширила недостовірну інформацію, а також автор цієї інформації [8]. Таким чином, за зазначеним правилом Пленум знову пропонує всі справи цієї категорії розглядати в порядку позовного провадження. Остання позиція явно затрудняє, а при умовах невиявлення відповідача унеможливорює захист честі, гідності та ділової репутації особи в суді в порядку позовного провадження, бо в такому випадку позивач не може розпочати спір перед судом з відповідачем щодо доведення того, що та чи інша інформація є недостовірною і з цих підстав принижує честь та гідність особи. Якщо особа не може в такий спосіб захистити своє право, то чи можливо їй захистити своє право в порядку окремого провадження? Щоб зрозуміти, який інтерес може бути

захищено в порядку цивільного судочинства по цій категорії справ, необхідно визначити, що ж розуміється під розповсюдженням відомостей, які ганьблять честь і гідність та ділову репутацію як фізичної, так і юридичної особи, та під неповагою до честі і гідності людини.

Під розповсюдженням відомостей, які ганьблять честь і гідність та ділову репутацію як фізичної, так і юридичної особи, необхідно розуміти будь-яке, публічне чи не публічне розповсюдження неправдивої інформації в письмовій, усній чи електронній формі, як невстановленого кола осіб, так і конкретними особами чи особою.

Під неповагою до честі та гідності людини необхідно розуміти не лише образу чи грубе поводження особи індивідуально чи в групі осіб, а й як надання особою негативної оцінки щодо іншої особи чи її близьких, висловлювання на її адресу нецензурних слів, негативного змісту прізвиськ, демонстрацію непристойних жестів тощо.

Таким чином, в разі невстановлення особи, винної у розповсюдженні неправдивої інформації, яка ганьбить честь і гідність та ділову репутацію особи, її інтерес можливо захистити в порядку окремого провадження. Що ж у такому разі буде складати об'єкт захисту? Це питання складне, оскільки поняття честі, гідності та ділової репутації є не правовою категорією, а морально-етичною, тому вона є об'єктом самостійного судового захисту. А об'єктом захисту честі, гідності та ділової репутації особи в окремому провадженні є її моральність та порядність, що формує довіру до особи.

Таким чином, з однієї сторони в порядку окремого провадження, може бути спростовано не просто будь-який недостовірний факт, а лише той факт, з яким пов'язане приниження честі, гідності та ділової репутації як фізичної, так і юридичної особи.

Крім того, для розгляду справ цієї категорії, в порядку окремого провадження, потрібна наявність об'єктивної умови, відповідно до якої поширення недостовірної інформації здійснено невідомою особою. Таке поширення можливе, наприклад, шляхом анонімних листів, телефонних дзвінків, псевдоанонімних звернень. Це ж стосується і розповсюдження інформації про зникнення людини безвісти або її смерті, чи банкрутство юридичної особи, поширеної в мережі Інтернет особою, яку неможливо ідентифікувати.

Разом з тим, такі звернення до суду з заявами заінтересованих осіб про встановлення факту поширення про них неправдивої інформації та спростування такої інформації повинно бути підтверджено доказами про те, що особу, яка розповсюдила недостовірну інформацію, встановити немає можливості.

З процесуальної точки зору, ми можемо зазначити, що ст. 256 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) не містить позиції щодо встановлення фактів неправдивості розповсюдження інформації та її спростування в порядку окремого провадження. Проте частина друга цієї норми зазначає, що в порядку окремого провадження можуть бути встановлені й інші факти, від яких залежить виникнення, зміна або припинення особистих чи майнових прав громадян, якщо діюче законодавство не передбачає іншого порядку їх встановлення.

Частина 4 ст. 277 ЦК України з цього приводу вказує: «Якщо особа, яка поширила недостовірну інформацію, невідома, фізична особа, право якої порушено, може звернутися до суду із заявою про встановлення факту неправдивості цієї інформації та її спростування».

Таким чином, у випадку, коли суд встановить, що поширена невідомою особою інформація відносно фізичної чи юридичної особи є неправдивою, суд встановлює

той факт, що така інформація неправдива та спростовує її. Разом з тим, коли при розгляді справи в порядку окремого провадження буде встановлено особу, яка поширила таку неправдиву інформацію, справа переходить до розряду позовного провадження і відповідно до ч. 6 ст. 235 ЦПК України суд залишає таку справу без розгляду, роз'яснюючи заінтересованій особі, що вона має право подати позов до суду на загальних підставах.

Вважаємо, що було б доцільним ч. 2 ст. 234 ЦПК України доповнити п.12 в та-

кій редакції: «12) встановлення факту розповсюдження неправдивої інформації та її спростування при умові, що особа, яка поширила таку інформацію, є невідомою».

Враховуючи той факт, що справи вказаної категорії є взагалі новими для цивільного судочинства, з точки зору окремого провадження, вони підлягають неодмінному науковому дослідженню, щоб кожна, як фізична, так і юридична особи, мали реальне право захистити свою честь, гідність та ділову репутацію в судовому порядку.

Література

1. Ясинок М. М. Розкриття банківської таємниці – новий вид справ у окремому провадженні // Вісник Міністерства юстиції України. – 2009. – №2. – 67 с.
2. Шершеневич Г. Ф. Авторское право на литературные произведения. – Казань, 1989.
3. Селиванов В. Гевлич А. Державна політика України у сфері персональних даних. Міжнародно-правовий аспект // Право України. – 2006. – №1.
4. Лютиков П. До питання про правовий режим передачі інформації // Право України. – 2004. – №1.
5. Основи Цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік.
6. Гражданский Кодекс Украинской ССР. – Научно-практ. комментарий. – К., Изд. полит. лит. Украины, 1981. – 14 с.
7. Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 17 декабря 1971г. № 11 «О применении в судебной практике ст. 7 Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик о защите чести и достоинства граждан и организаций» / Сб. Постановлений Пленума Верховного Суда СССР (1974 – 1996) / под ред. В. И. Терпилова. – М., 1986. – 130 с.
8. Постановова №1 Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» // Вісник Верховного Суду України. – 2009. – №3. – С. 9.